د سوره اخلاص تفسیر (رموز بېخودي مثنوي)

دکتور علامه محمد اقبال (رح)

Ketabton.com

لیکوال: مُحَمَّد شعیب
ژباړه: رحمت شاه (فراز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب په اړه:

نوم: د سوره اخلاص تفسیر (رموز بیخودي مثنوي)

لیکوال: مُحَمَّد شعیب

ژباړه: رحمت شاه (فراز)

کمپوز: خپله لیکوال

د ژباړونکي:

اړیکشمېره او واټس اپ: 0092 311 42 25 611

او برېښنالیک: rsfaraz4@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلړ

د ژباړن سریزه 5
د لیکوال سریزه 6
په ((رموز بیخودي)) کې د سوره اخلاص تفسیر 7
د اقبال تفسیري ټکو ته پرتله ییزه کتنه:.. 8
قل هوالله احد 15
الله الصمد.. 20
لم یلد ولم یولد.. 29
ولم یکن له کفوا احد 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن سریزه

د ((سوره اخلاص تفسیر)) د پاکستاني لیکوال محمّد شعیب په زیار د ستر شاعر چې نړۍ یې د ((شاعر مشرق)) په نوم پېژني، علامه محمّد اقبال رح په شاهکار مثنوي (رموز بیخودي) کې د سوره اخلاص د ښېل او ځانګړي تفسیر اردو ژباړه ده. د کتاب لیکوال هره مسره خپلواکه او بېله ژباړلې وه، چې دا کار یو څه ستونزمن هم دی، خو نوموړی په بریالیتوب سره په دې توانېدلی چې د علامه صېب مفهوم او مطلب په ښه ډول را ټول او وړاندې کړي. زما ژباړه له دې سره توپیر لري. ما یوازې د همدې لیکوال پر ژباړه بسنه نه ده کړې، بلکې د اشعارو د لا وضاحت لپاره مې د پروفیسر حمید الله شاه هاشمي د ((شرح کلیات اقبال فارسي)) له اردو ژباړې او تشریح څخه هم ګټه اخیستې او د کتاب بڼه مې هم د هاشمي صېب کتاب ته ورته کړې. د هاشمي صېب د کتاب یوه ځانګړنه دا هم وه چې د ژباړې ترڅنګ یې اشعار تشریح کړي هم وو او د ((ترجمه اور تشریح)) سرلیک یې ورکړی وو؛ ما هم کټ مټ همدا لاره را خپله کړه.

د کتاب پر موضوع، ماهیت، څرنګوالي او ارزښت ((ډاکټر عزیز احسن)) ارزښتناکې خبرې کړې چې فکر نه کوم، له هغه وروسته دې هم پر کتاب نور څه ویلو ته اړتیا وي. خو یوازې د خپلې ژباړې په هکله به یو څو خبرې- چې ښایي اړینې هم دي- وکړم.

یو، کتاب یوازې د یوه کتاب پر ژباړه نه دی ولاړ، بلکې له نورو سرچینو نه هم پکې ګټه اخیستل شوې. دوه، د ژباړې په برخه کې مې تر ډېره هڅه کړې چې له شخصي نظر، ځاني تشریح او تفسیر څخه ځان وساتم او ټول باور مې پر خپل سرچینو کړی. درې، په یو ځای کې له ستونزې سره مخ شوم، هغه دا چې په کتاب کې ځای ځای اردو شعرونه هم راغلي وو چې د هغو د ژباړې پر مهال یو څه ټکنی شوم؛ شعر په شعر ژباړل مې له وسه وتلې خبره وه او کله چې شعر نثر ته اړول کېږي، خامخا به یو څه اضافي کلمات او مفاهیم ور زیاتوې (لکه په یوه شعر کې داسې شوي هم دي)، نو له دواړو خواوو ترلی وم. خو په پای کې مې پرېکړه داسې وکړه چې ټول شعرونه ټکي په ټکي را ژباړم. په دې هڅه کې ځینې داسې شوو چې د شعر کولو یوه ارادي هڅه هم پکې برېښي، خو پوهېږم چې شعر شوي نه دي او که شوي هم وي نو د لوی څښتن پېرزوینه به وي؛ او ځینې یې داسې دي چې نه نثر دي او نه شعر، خو دومره خامخا ده چې د شاعر مطلب ته به مې زیان نه وي اړولی.

په پای کې د کتاب د لا سموالي او غوره والي لپاره د لوستونکو نېکو لارښوونو، مثبتو نیوکو او غوره وړاندیزونو ته سترګې په لار یم او له خدای تعالی څخه د خپلو هېوادوالو لپاره د دې کتاب د ګټورتیا غوښتنه کوم.

ستاسو

رحمت شاه (فراز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیکوال سریزه

د علامه اقبال په مثنوي ((رموز بیخودي)) کې مې چې له کوم وخت راهیسې د سوره اخلاص منظوم تفسیر لوستی وو، له هماغه مهاله مې په زړه کې دا هیله وه چې څومره ژر امکان ولري، خپلو نورو ملګرو ته یې هم وړاندې کړم. د همدې موخې له مخې مې دا اشعار بیا بیا ځلې ولوستل. د دې اشعارو اردو او انګلیسي ژباړې مې څو ځله ولوستې. د پېچلو کلمو معناوې مې په سیندونو کې ولټولې او بیا مې د خدای په نامه کار پرې پیل کړ. هیله خو دا وه چې د دې مثنوي یوه بشپړه پېژندنه وکاږم خو دې ته په کتو چې د اقبالیاتو په ډګر کې زما حیثیت د ښوونځي د یوه ماشوم هومره هم ندی، له همدې امله له خپل دې هوډ څخه تېر شوم. او د تعارف په پار مې د ډاکټر عزیز احسن هغه مقاله ور زیاته کړه چې ډاکټر صیب پکې د دې تفسیر په څرګندو اړخونو رڼا اچولې ده. او د هغه پرتله یې د نورو مفسرینو له روایتي تفسیرونو سره کړې ده.

په هر کار کې د لا ښه والي ځای خامخا وي. د لوستونکو نظرونه او وړاندیزونه به زما لپاره یو غوره لارښود وي چې په څه ډول د اقبال کلام په اغېزمن ډول نوي نسل ته وړاندې شي.

د دعاوو په هیله

محمدؐ شعیب

۳۰ اکتوبر ۲۰۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اقبال په مثنوي ((رموز بیخودي)) کې د سوره اخلاص تفسیر

ډاکټر عزیز احسن

اقبال یوه شپه حضرت سیدنا ابو بکر صدیق رض په خوب ولید او له هغه څخه یې د اسلامي امت د وروسته پاتې والي او زوال د له منځه وړو او له زیان څخه د ژغورنې نسخه وپوښتله، نو هغه ورته وفرمایل: آب و تاب از سوره اخلاص گیر. ژباړه: د اخلاص له سورت څخه رڼا ترلاسه کړه.

د دې خوب یادونه علامه صیب په خپلې مثنوي کې په ډېره ښکلې جامه کې راوستې ده. هغه لیکي:

من شبی صدیق را دیـــــدم بخواب — گل ز خاک راه او چیـــــدم بخواب

ان "امن الناس" بر مـــــولای ما — ان کـــــلیم اول سیـــــنای ما

همت اوکشت مـــــلـت را چو ابر — ثانی اسلام و غار و بـــــدر و قبر

گفتمش "ای خاصهٔ خاصـــانِ عشق — عشقِ تو سر مطلعِ دیــــــوانِ عشق

پخته از دستت اســــــاس کار ما — چاره ی فرما پـــــــــی ازار ما

گفت "تا که در هوس گـــردی اسیر — اب و تاب از سوره اخــــلاص گیر

این که در صد سینه پیچید یک نفس — سری از اسرار توحید اســــت و بس

رنگ او بر کن مثـــــال او شوی — در جهان عکس جمـــــال او شوی

اقبال فرمایي: یوه شپه مې په خوب کې حضرت سیدنا ابو بکر صدیق رض ولیده. د هغوی له لارې مې گلان راټول کړل (یعنې د هغه رض له لارښوونو مې گټنه وکړه). (کوم صدیق اکبر؟ هغه) چې زموږ د آقا او مولا حضرت مُحَمَّد مصطفی صلی الله علیه وسلم له خبرې سره سم پخپله پر نبي کریم ص باندې یې د مینې او مال له مخې د امت له ټولو خلکو څخه زیات احسانونه دي. هغه صدیق اکبر رض چې په سرېو کې لومړی د ایمان راوړو له امله زموږ د سینا د غره لومړنی کلیم وو. د پیغمبر ص له مړینې وروسته د هغه د مېړاني او زړورتیا له امله د امت بې تاند پاتې شو. صدیق اکبر رض د اسلام په منونکو ، په غار کې په پناه اخیستونکو او په قبر کې د ملگرتیا تر څنګ تل د پیغمبر علیه الصلوة والسلام دوهم (د امت فرد) پاتې شوی دی. ما (اقبال) صدیق اکبر ته وویل: ((اې په عشق کې تر ټولو ځانګړیه! ستا عشق خو د عشق د دیوان سربیت (مطلع) ده (همدا ستا ذات د پیغمبر ص په عشق کې تر ټولو ړومبی گرفتاره شو. زموږ د کار اساس خو همدا ستاسو له امله پیاوړی او مضبوط شوی دی. همدا تاسو زموږ د ناروغۍ- زموږ د وروسته والي، د امت د زوال او د شاته پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو- درملنه وښايئ. حضرت صديق اکبر رض وفرمايل چې تاسو به تر کله د حرص او هوا غلامان ياستئ، له سوره اخلاص څخه رڼا ترلاسه کړئ!

دا د توحيد له رازونو څخه يو راز دی چې په سلهاوو سينو کې د سا په څېر ښکته پورته خوځېږي. نو ته د الله تعالی رنګ غوره کړه او په دې ډول په نړۍ کې د الهي توحيد د جمال او ښکلا عکس وګرځه.))

يعنې کله چې اسلامي امت پخپلو کې اتفاق او يو والی پيدا کړي او د رباني توحيد رنګ غوره کړي نو د الهي ښکلا او جمال انځور به وګرځي. د الله تعالی د بې نيازۍ د صفت په خپلولو او له الله تعالی پرته له هر شي څخه د بې پروا کېدو په صورت کې دا ملت سر لوړی کېدلی شي. الله تعالی د حسب او نسب له لانجو سپېڅلی دی نو اسلامي ملت د ((اسلامي تګلارې)) په خپلولو او د حسب او نسب له لانجو څخه په خلاصون د لوړتيا او عظمت څښتن کېدی شي. په خپل ځان کې د دې الهي صفتونو په پيدا کولو اسلامي ملت په ټولو قومونو او ملتونو کې يو کېدی شي. ځکه چې نه د الله تعالی کوم سيال شته او نه هم پر دې ځمکه د الله تعالی د منونکي او د هغه د احکامو پر ځای کوونکي ملت څوک سيال کېدی شي.

په بېلا بېلو تفسيرونو کې د سوره اخلاص له څرګنداوي او تعبير سره د اقبال تفسيري ټکو ته پرتله ييزه کتنه:

د سوره اخلاص کوم تفسير او تعبير چې اقبال کړی هغه يې د اطلاقي نظريې يعنې **applied theory** له مخې کړی دی. علماوو د توحيد په پوهولو کې د الله تعالی د ذات او صفاتو په اړه کلامي او تفسيري ټکي د روايت او درايت په رڼا کې بيان کړي دي، حال دا چې علامه اقبال رح سوره اخلاص يو اساس ګرځولی او د توحيد پر هغو اغېزو يې رڼا اچولې چې مسلمانانو ته ځواک او قوت وربښي. دا تفسير له ټولو تفاسيرو څخه ځکه مختلف، بېل او نادر دی چې په دې تفسير کې د الله تعالی په صفاتو سنبالې د هغې ټولنې د جوړښت انځورنه شوې ده چې د توحيد په رنګ کې له رنګېدو وروسته به رامنځته کېږي. ګواکې د دې تفسير په رڼا کې ټولنه په توحيد کې داسې ونغښتل شي چې د حال په ژبه وايي: ((صبغة الله ومن احسن من الله صبغة و نحن له عابدون. ژباړه: موږ د الله تعالی رنګ ومانه او دالله تعالی له رنګ څخه د چا رنګ غوره دی او موږ د همغه عبادت کوو.))

مفتي مُحَمَّد شفيع رحمه الله ليکي:

((د دين او ايمان له رنګ راوړلو څخه دې ته هم اشاره وشوه چې په څه ډول چې رنګ په سترګو ښکاري، بايد د مؤمن د ايمان نښې د هغه په ځلانده څېره او دغه راز په ټولو حرکاتو، سکناتو، معاملاتو او عادتونو کې هم ښکاره شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پروفیسر خالد پرویز په اند اقبال مسلمانانو ته د اعلامیه لیک په وړاندې کولو هغوی ته د کار او عمل بلنه ورکړې او کومه تفسیري خاکه چې علامه صیب وړاندې کړې ده، هغه تر ننه پورې هېڅ د دین عالم، د قرآن مفسر او مفکر وړاندې نه شوی کړی.

اوس راځو هغو تفاسیرو ته چې په بېلا بېلو وختونو کې لیکل شوي دي:

په ((تفسیر جلالین)) کې چې کوم تفسیرشوی دی هغه د تشریحي ټکو په بڼه دی:

((ژباړه: (له پیغمبر ص څخه د هغه د خدای په اړه پوښتنه وشوه نو دا سورت نازل شو) ته ورته ووایه چې هغه الله یو دی (په دې کې ((الله)) د ((هو)) لپاره خبر دی؛ او ((احد)) د ((الله)) بدل دی یا د ((هو)) خبر ثاني دی) الله بې پروا دی (دا د خبر مبتدا ده، یعنې په ټولو اړتیاوو کې تل هماغه مقصود دی) نه یې اولاد شته (د هغه د هم جنس د نشتون له امله) او نه هغه د چا اولاد دی (ځکه چې الله تعالی حادث نه دی) او نه یې هم کوم سیال شته (یعنې هېڅ څوک له هغه سره برابر او مساوي نه دي). ((له)) په ((کفوا)) پورې تړلی دی او دا چې مقصود بالنفي دی، له همدې امله ((له)) پرې مقدم شوی دی او د ((یکن)) اسم یعنې (احد) د آیاتونو واټن ته په پام سره د هغه له خبر وروسته راوړل شوی دی.))

له دې وروسته د ((تحقیق او ترکیب))، ((د آیتونو اړیکه له تېرو آیتونو سره)) او ((تشریح)) تر سرلیکونو لاندې تفصیلي خبرې شوې دي، خو د توحید او الهي صفتونو اغېزې پر اسلامي ټولنې باندې یا د مسلمان لپاره په دې ډول د الهي صفاتو د لاسته راوړلو ترغیب چې هغه د الله په رنګ کې ورنګېږي، هېڅچېرته نه لیدل کېږي. همدا حال د نورو تفاسیرو دی چې له هغو څخه یو څو یې لاندې راوړو:

۱- د ((تفسیر ضیاء القرآن)) په تفسیري لمنلیک کې د نړۍ په تاریخ کې د معبود د تصور په اړه ډېر زیات معلومات شتون لري. مثلاً هغه د ((احد)) په اړه لیکي:

((احد)) داسې ((یوه)) ته وایي چې دوهم یې نه وي، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې او نه هم په کمالاتو کې. له دې اعلان وروسته له سرو، سپینو، اوسپنې، مسو، تیږو او لرګیو څخه جوړ شوي معبودان چې له پېړیو راهیسې پر خدایي ګدۍ ناست وو، پر مخې پر ځمکه را وغورځېدل.

د تفسیر لیکوال د الله تعالی د ټولو هغو صفاتو تشریح په همدې سبک کړې ده چې په سوره اخلاص کې یاد شوي دي.

۲- په ((تفسیر مظهري)) کې هم د علم لغت او صرف او نحوې د اصولو په رڼا کې د الفاظو پوهاوی او د روایاتو په رڼا کې یې شان نزول بیان شوی دی. مثلاً:

(c) ketabton.com: The Digital Library

قل هو الله احد: د ((هو)) ضمیر، مبتدا ده او راتلونکي جمله یې خبر ده. په دې صورت کې مرجع ته اړتیا نشته، یا ((هو)) ضمیر دی او د هغه رب لور ته راجع کېږي، چې پوښتونکو یې ځانګړنې پوښتلې وې. یعنې اې مُحَمَّد! ووایه چې زما د رب ځانګړنې چې تاسو یې پوښتئ نو هغه الله یو دی. ((احد)) د ((الله)) بدل یا د ((هو)) دوهم خبر دی. ((احد)) په اصل کې وحد وو. وحد او واحد دواړه یوه معنا لري. د حضرت ابن مسعود رض په قرأت کې تر ((هو الله احد)) پورې ((لواحد)) راغلی دی. د حضرت عمر رض قرأت هم همدا دی. او همداسې په روایتي اسلوب د ټول سورت تفسیر بیان شوی دی.

۳- زیات او کم همدا سبک په ((تفسیر ماجدي)) کې هم پالل شوی دی. مثلاً:

((قل هو الله احد: ته ورته ووایه چې هغه الله یو دی. د ذات او صفاتو، او د هر څه په اعتبار واحد او یو دی. نه په شمېر کې دوه دی، نه یې کوم اقنوم[1] شته، نه کوم مظهر یا جسم لري، نه یې مثل او نمونه شته. یعنې هوالواحد الاحد الذي لا نظیر له ولا وزیر له، ولا ندید ولا شبیه له ولا عدیل (ابن کثیر).)) د تفسیر کبیر لیکوال ډېر ښه فرمایلي چې: څرنګه چې د کوثر سورت د رسالت په اړه جامع او هراړخیز دی، همدغسې سوره اخلاص د توحید په باب جامع دی.

۴- د ((تفسیر اسرار التنزیل)) لیکوال امیر مُحَمَّد اکرم اعوان د سورة اخلاص تفسیري ټکي په دې ډول بیانوي:

((ووایه چې الله هغه ذات دی چې د ټولو کمالاتو جامع او له ټولو نیمګړتیاوو پاک دی، د هغه په څېر بل هېڅ څوک نشته، ټول مخلوقات ورته اړ دي، خو هغه هېچا ته هم اړ نه دی. تر دې چې هغه پر مخلوق هم نه شي قیاس کېدی چې نه له چا زېږېدلی او نه له هغه څوک زېږېدلي. هغه داسې نه دی چې له نسب څخه وجود ته راشي. نه څوک د هغه مثل دي او نه له هغه سره مشابه دي. له هغه سره په هېڅ ډول څوک په ذات او صفاتو کې نه شي شریکېدی.))

دا ټول عبارت د سوره اخلاص په تفسیر کې د ((اسرار و معارف)) تر سرلیک لاندې لیکل شوی دی. دا تفسیر هم له روایت سره سم او په روانه او اسانه ژبه لیکل شوی دی.

۵- په تفسیر حافظ صلاح الدین یوسف کې په څو جملو کې تشریح شوې ده. مثلاً:

وایي چې دا سورت د مشرکینو د هغه پوښتنې په ځواب کې نازل شوی وو چې پیغمبر ص دې د خپل خدای نسب راوښیي.

---

[1] په عیسوي دین کې د خدای هر جز (پلار ، زوی او سپېڅلی روح) اقنوم بلل کېږي. په پښتو کې د اصل او اساس په معنا هم راځي. [ژباړن]

(c) ketabton.com: The Digital Library

قل هو الله احد: ژباړه: ته ورته ووايه چې هغه الله تعالی يو دی.

الله الصمد: ژباړه: يعني ټول هغه ته محتاج دي، هغه هېچا ته هم نه دی محتاج.

لم يلد و لم يولد: ژباړه: يعني نه له هغه څوک پيدا شوي او نه هغه له چا پيدا شوی دی.

لم يكن له كفوا احد: ژباړه: او نه د هغه کوم سيال شته، نه په ذات کې، نه صفاتو کې او نه په افعالو کې. (ليس کمثله شئ.... الشوری:۱۱)

۶- شاه ولی الله رحمة الله هم دا سورت ژباړلی دی:

"بگو خدا يگانه است (۱) خدا بی نياز است (۲) نه زاده ونه زاده شده (۳) و نيست هيچ کس او اورا همانند (۴).

۷- د احمد رضا خان بريلوي له ژباړې سره د مولانا سيد محمّد نعيم الدين مراد آبادي تفسيري لمنليک په دې ډول دی:

ژباړه: ته ورته ووايه، هغه الله دی، هغه يو دی.

تفسير: په ربوبيت او الوهيت کې په لوړو صفاتو او کمالاتو ستايل شوی دی. له مثل و نظير او شبيه څخه پاک دی، هغه لره هېڅ شريک نشته.

ژباړه: الله بې نيازه دی.

تفسير: له هر شي څنې، نه خوري، نه څښي، تل وو، تل به وي.

ژباړه: هغه لره اولاد نشته دی.

تفسير: ځکه چې همجنس يې نشته.

ژباړه: او نه هغه له چا زېږېدلی دی.

تفسير: ځکه چې هغه قديم دی او پيدا کېدل د حادث ځانګړنه ده.

ژباړه: او نه يې سيال شته.

تفسير: يعني هېڅوک هم د هغه سيال نه شي کېدی او د هغه په څېر څوک نشته دی. د دې سورت په څو آياتونو کې د علم الهيات غوره او اعلی مطالب بيان شول چې په تفصيل يې لسګونو کتابخونې ډکېدی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- په تفهيم القرآن کې مولانا ابو الاعلی مودودي ليکلي: کوم شخص چې په دې سورت ځان پوه کړي او پر لاربښوونو يې ايمان راوړي، هغه به له شرک څخه خلاص شي.

ژباړه: ووايه، هغه الله دی، يو. الله له ټولو بې پروا دی او ټول هغه ته محتاج دي. نه هغه کوم اولاد لري او نه هغه د چا اولاد دی. او هېڅ همغاړی يې نشته.

په تفهيم کې هم په نحوي سبک د کلمو د معناوو ټاکنه شوې ده. نوموړی عالم فرمايي: د نحوي قواعدو له مخې علماوو د ((هو الله احد)) ګڼ شمېر ترکيبونه ښودلي دي، خو زموږ په نزد کوم ترکيب چې له دې ځای سره بشپړ سمون خوري، هغه دا دی چې: ((هو)) مبتدا دی، ((الله)) يې خبر دی او ((احد)) يې دوهم خبر دی. د دې ترکيب په اساس د دې جملې معنا دا ده چې: هغه- چې په اړه يې تاسو پوښتنه کوئ- الله دی، يو دی. دوهم مطلب يې دا هم کېدای شي او د ژبې له مخې ناسم هم نه دی چې: الله يو دی. ټول تفسير په همدې سبک بيان شوی دی.

د علامه اقبال د فکر ندرت ته کتنه:

اوس که دا تفاسير د علامه اقبال د تفسير له سبک سره پرتله کړو، نو دا خبره په اثبات رسېږي چې د علامه صېب طرز له ټولو بېل، له ټولو جلا او ځانګړی دی. په دې چې علامه اقبال د سوره اخلاص د تفسير د ليکلو پر ځای، پر ټولنه باندې د دې سورت اغېز په بشپړ ډول درک کړی دی. څرنګه چې يې مخکې يادونه وشوه، علامه صېب په خوب کې د حضرت سيدنا صديق اکبر رض زيارت کړی وو او هغه ته يې د خپل ملت د وروسته والي او زوال د له منځه وړلو لپاره عرض کړی وو چې ستاسو په لاسونو زموږ (يعنې د امت) اساس پياوړی شوی وو څکه نو زموږ د ناروغۍ درملنه هم تاسې راوښيئ.

بيا په دې خوب کې حضرت سيدنا صديق اکبر رض په کلکه د اخلاص په سورې د منګولو لګولو مشوره ورکړه او ويې فرمايل چې:

((ته (او ستا قوم) به تر څو په حرص او هوس کې اخته ياست، په سورة اخلاص پورې مو زړه وتړئ!))

کله چې علامه اقبال رحمه الله پاڅېد او د خوب په رڼا کې يې چې کوم ټکي بيان کړل د هغو لنډيز هم لولو:

((د الله تعالی د رنګ په غوره کولو، د اسلامي ټولنې وګړي او په ټولنيزه توګه غوټه ټولنه به د الهي ښکلا عکس وګرځي او د توحيد د يوې بېلګې د وړاندې کولو وړ به وګرځي. په دې ټولنه کې به د يو شانته والي له امله عملي يو والی وليدل شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

((كه د الله تعالى د صفت ((الصمد)) رنګ در باندې خپور شي نو ملت به هېڅ بل ځواک ته اړتيا احساس نه كړي. بلكې له الله تعالى پرته به له هر ښكاره ځواک او قوت او ګټې او تاوان څخه بې پروا شي.))

((كله چې د ((لم يلد و لم يولد)) په مفهوم باندې پوه شي او اسلامي ملت له نسلي، ملي او قبيلوي عصبيتونو څخه بې پروا شي، نو واحد ملت به ترې جوړ شي. د ده هره اړيكه به د ملي يو والي د احساس او د توحيد د نظريې په تناظر باندې ولاړه وي.))

((ولم يكن له كفوا احد)): او كله چې له دې اوصافو سره اسلامي ملت په دې نړۍ كې را څرګند شي، نو په ټوله محسوسه نړۍ كې به يې هېڅ سيال او برابر نه وي.))

زموږ په دې بحث كې، د ((رموز بيخودي)) د اړونده څپركي د لاندنيو مسرو مفهوم راغلی دی:

رنګ او برکــــن مثال او شوی   **در جهان عکس جمال او شوی**

انكه نام تو مسلـمان كرده است   **از دوئی سوی يـكی اورده است**

يک شو و توحيد را مـشهود كن   **غائبش را از عـمل موجـود كن**

گر به "الله الصمد" دل بـسته ای   **از حد اسباب بيرون جـسته ای**

فارغ از باب و ام و اعمـام باش   **همچو سلمان زادهء اسلام باش**

رشته ای با "لم يـكن" بايد قوی   **تا تو در اقوام بـی هـمتا شوی**

زما په اند د ټولې مثنوي لنډيز په همدې بيتونو كې راغلی دی. كله چې د علامه اقبال دا تفسير د علماء كرامو له نورو تفسيري هڅو سره پرتله كوو نو داسې ښكاري چې د معانيو وسعت، د مفاهيمو پراخوالی او پر ټولنيزه سطحه د الله تعالى د توحيد د عملي بڼې د څرګنداوي په پار د عملي تګلارې د وړاندې كولو لپاره د اسلامي مفسرينو په تاريخ كې الله رب العزت يوازې علامه اقبال غوره كړی وو. په ښه وخت كې د غالب دا شعر را په زړه شو:

جز قيس اور كوئی نه آيا بروـے كار
صحرا مگر به تنگی چشم حسود تها

ژباړه: دا وياړ له قيس پرته د هېچا هم په برخه نه شو، كه نه دښتې خو د حاسد د سترګو په څېر تنګسيا لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قرآن پوهنې دا يوازينی، بېل او ځانګړی اسلوب به ولې نه راټوکېده، په داسې حال کې چې د اقبال د زرخېزه ذهن په ځمکه کې له پيله د همدې حقيقت تخم کرل شوی وو چې قرآن داسې ولوله لکه پر تا چې نازلېږي.
اقبال رحمه الله فرمايي:

((يو سهار له عادت سره سم تلاوت مې کاوه چې پلار مې څنګ ته راغی او ويې فرمايل: زويه، غوښتل مې ووايم چې کله قرآن لولې نو داسې يې ولوله لکه قرآن چې همدا پر تا نازلېږي، يعنې الله تعالی پخپله له تاسره خبرې کوي. (اقبال اور قرآن — ډاکټر غلام مصطفی خان)

د همدې فکرونو اغېز غالباً د اقبال پردې شعر هم دی:

ترے ضمير پہ جب تک نہ ہو نزول کتاب
گره کشا ہے نہ رازی نہ صـــاحب کشاف

ژباړه: تر څو دې چې دا کتاب (قرآن) پر زړه او وجدان را نازل نه شي، تر هغو د دې کتاب رموز او اسرار د امام رازي او زمخشري په څېر ستر ستر مفسرين او علماء هم نه شي را برسېره کوی او تا پرې نه شي پوهوی.

دريغه، اسلامي امت په عامه توګه او پاکستاني قوم په خاصه توګه، د اقبال د افکارو په رڼا کې د توحيد په مفاهيمو پوه شي او د صبغت الله بېلګه وراندې کړی شي!

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

قل هوالله احد

(ووایه چې هغه الله یوازې او بې جوړې دی.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

من شبی صدیق را دیدم بخواب | **گل ز خاک راه او چیدم بخواب**
ان "امن الناس" بر مولای ما | **ان کلیم اول سینای ما**
همت او کشت ملت را چو ابر | **ثانی اسلام و غار و بدر و قبر**
گفتمش ای خاصه خاصان عشق | **عشق تو سر مطلع دیوان عشق**
پخته از دستت اساس کار ما | **چاره یی فرما پی ازار ما**

ژباړه او تشریح: یوه شپه مې په خوب کې حضرت ابو بکر صدیق رض ولید — او په خوب کې مې د هغه له لارې ګلان راټول کړل. هغه ابو بکر رض چې احسانات يې زموږ پر اقا او مولا له ټولو انسانانو زيات دي. هغه ابوبکر رض چې زموږ د طور د غره لومړنی کلیم وو. د لومړنۍ مسرې اړوند په حدیث کې راځي چې په ملګرتیا او مال کې د حضرت ابو بکر رض احسانات تر بل هر چا زيات دي. يعنې هغه له هر چا زيات د ملګرتيا حق پر ځای کړی او همغه د حق پيغام په رسولو کې له بل هر چا زيات مال لګولی. په امن الناس کې اشاره دې حديث ته ده چې رسول الله ص وفرمايل:

((ان من امن الناس علی فی صحبته و ماله ابو بکر(بخاري).))

ژباړه: په خلکو کې پر ما د ملګرتيا او مال اړوند تر هر چا زيات احسانونه ابو بکر رض کړي دي.

د دوهمې مسرې معنا دا ده چې هغه لومړنی مسلمان وو، که د رسول الله ص برکتمن ذات د طور غر فرض کړو نو دې طور ته له ټولو نه مخکې چې ور ورسېد هغه حضرت ابو بکر رض وو. په حدیث کې د اسلام لپاره د درې اشخاصو لومړيتوب ښکاره دی. په ښځو کې حضرت خديجه رض، په هلکانو کې حضرت علي رض چې د اسلام د منلو پر مهال اته کلن وو او په سړيو کې حضرت ابوبکر صديق رض. دلته يو بل اړخ هم د پام وړ دی، حضرت خديجه رض د رسول الله ص حرم وه، حضرت علي رض پخپله د رسول الله ص تر سيوري لاندې روزنه ترلاسه کړې وه. په بشپړ ډول ازاد او خپلواک يوازې حضرت ابو بکر رض وو. د حضرت ابو بکر رض مېړانه او د هغه قربانۍ د قومي بنې لپاره د رحمت د وربځې حيثيت درلود. هغه په اسلام، غار، غزوه بدر او قبر کې دوهم وو. په دوهمه مسره کې د حضرت ابوبکر صديق رض د ژوند د ټولو مهمو تاريخي پېښو په ترتيب سره راوړل په رښتيا هم چې يو کرامت دی. اصل مضمون د حضرت سعيد بن مسيب په يوه قول کې راغلی دی. د سعيد بن مسيب قول دا وو:

((کان ابو بکر الصديق من النبی ص مکان الوزير فکان يشاوره في جمع اموره وکان ثانية فی الاسلام و کان ثانية فی الغار وکان ثانية فی العريش يوم بدر و کان ثانية فی القبر و لم يکن رسول الله ص يقدم عليه احدا.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: له حضرت سعید بن المسیب رض څخه روایت دی چې حضرت ابو بکر صدیق رض د نبي کریم ص لپاره د یوه وزیر حیثیت درلود او نبي کریم ص به په خپلو ټولو امورو کې له هغه سره مشوره کوله. حضرت ابو بکر صدیق رض په اسلام راوړو کې د نبي کریم ص ثاني (دوهم) وو، په غار (ثور) کې د پیغمبر ص سره دوهم وو، په غزوه بدر کې په عریش(هغه خېمه چې د پیغمبر ص لپاره جوړه شوې وه) کې هم د پیغمبر ص ترڅنګ دوهم وو، په قبر کې هم د پیغمبر ص سره دوهم او رسول الله پر هغه باندې هېچا ته هم لوړاوی نه ورکاوه.))

(حاکم، المستدرک، ۳:۶۶، رقم: ۴۴۰۸.)

ورته ومې ویل: اې د رښتینې مینې خاونده! ستا مینه د حق مینې د دیوان سر بیت (مطلع) ده. زموږ د معاملاتو بنسټ ستاسو په لاسونو پیاوړی دی. ځکه چې د اسلام لپاره د پیغمبر ص له مړینې وروسته لومړنی له ستونزو ډک دور هغه وو چې ببلا بېلي ډلې سرکښۍ او سرغړاندۍ ته چمتو شوې. په هغو کې ډېری یې مرتد شوي وو، ځینو یې د نبوت دعوا کړې وه او ځینو د زکات له ورکړې نټه کړې وه. حالات ډېر د اندېښنې وړ وو، خو حضرت ابو بکر صدیق رض د یوې شېبې لپاره هم لړزانده نه شو او د شېر میاشتو په ترځ کې یې ټول مخالفتونه له منځه یو وړل او د اسلامي ملت بنسټونه یې په پښو ودرول. ورته ومې ویل چې څرنګه چې تاسو زموږ بنیاد را نېغ کړ، په همدې ډول زموږ د ناروغۍ لپاره چې موږ یې ډېر سخت اندېښمن کړي یو، کومه درملنه وړاندیز کړئ.

گفت تا کی در هوس گردی اسیر	اب و تـاب از سورة اخلاص گیر
اینکه در صد سینه پیچد یک نفس	سری از اسرار توحید است و بس
رنـــــگ او برکن مثال او شوی	در جـهان عکس جمال او شوی
انـکه نام تو مسلمان کرده است	از دویـی سوی یکی اورده است

ژباړه او تشریح: حضرت ابوبکر رض وفرمایل: تر څو پورې به ته د حرص او هوس مریې یې؟ له سورة اخلاص څخه رڼا او ځلا ترلاسه کړه. وګوره، په سلګونو سینو کې یوه ساه روانه ده. دا هم د توحید له اسرارو یو راز دی. ته هم د همغه (خدای) رنګ غوره کړه نو د هغه په څېر به شې او په دنیا کې به د هغه د ښکلا او جمال عکس وګرځې چې پر تا یې مسلمان نوم ایښی دی. هغه ته له کثرت څخه د وحدت په خوا راوستی یې (مسلمان نوم الله ټاکلی دی. په قرآن کریم کې فرمایي: ((وهو سمکم المسلمین.)) فرمایي چې د مسلمان نوم ایښودو موخه همدا وه چې ټول یو شئ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویشتن را ترک و افغان خوانده ئی　　وای بـــــر تو انچه بودی مانده ئی

وارهان نامیـــــــــده را از نامها　　ساز با خـم درگـــــــذر از جامها

ای که تو رسوای نــام افـــتاده ئی　　از درخـــــت خویش جام افتاده ئی

با یکی ساز او دوئـــی بردار رخت　　وحدت خود را مگر دان لخت لخت

ای پرستار یکـــــــی گـر تو توئی　　تا کـــــجا باشی سبق خوان دوئی

ژباړه او تشریح: خو ته خپل ځان ترک، افغان او خدای خبر چې نور څه بولې. افسوس دی پر تا، ته چې پخوا څه وې هغه اوس نه یې.

همدا مضمون علامه صېب په ((جواب شکوه)) کې په دې ډول بیان کړی:

یوں تو سید بھی هو، مرزا بھی هو، افغان بھی هو تم
تم سبھی کچھ هـــــو، بتاؤ تو مســــــلمان بھی هو ؟

ژباړه:

هسې خو سیـــد هم، مرزا هم او افغان هم یې
ته هر څه یې، خو ووایه چې مسلمان هم یې ؟

[جواب شکوه]

قوم دې له دې نومونو وژغوره. له منګي سره اړیکې کلکې کړئ، له کټوري او پیالې څخه لرې شئ. (منګی ملت دی، چې یو دی. د جغرافیایي قومونو په اساس د بېل بېل نوم ایښودو له امله تفرقه پیدا شوې. د هغو حیثیت د کټوري او پیالې په څېر دی. هغوی له منځه یوسئ تر څو په ملت کې یو والی رامنځته شي). تاسو په نومونو پسې نښتي یاستئ چې (د رسوایۍ او بدنامۍ بنسټ دی) ګواکې تاسو له خپلې ونې څخه د خامې مېوې په څېر را لوېدلي یاستئ. له یو والي سره ځان اشنا کړئ او له شرک او دوه والي سره مو اړیکه وشلوئ، خپل یو والی مه ټوټه ټوټه کوئ. (ښکاره ده چې د اسلامي ملت پر ځای د ترکي، افغاني او عربي ملت کېدو معنا همدا ده چې یو والی له منځه لاړ شي.) اې د وحدت لمانځونکیه! که ته په حقیقت کې پخپله ته یې، نو تر څو به د شرک او دوه والي درسونه لولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تو در خود را بخود پوشیــده ئی — **در دل اور انچه بر لب چیده ئی**
صد ملل از ملـــتی انگــیختی — **بر حــصار خود شبیخون ریختی**
یک شو و توحید را مشهـود کن — **غائبـش را از عــمل موجود کن**
لـــــذت ایمان فزاید در عمل — **مرده ان ایمان که ناید در عمل**

ژباړه او تشریح: تا پخپله په ځان پسې خپله دروازه بنده کړې، څه چې په ژبه وایې، هغه زړه ته هم کوز کړه او له زړه یې ومنه. (که دې پر ژبه د توحید کلمه ده نو دا کلمه زړه ته هم ور دننه کړه او پر حقیقت یې ځان پوه کړه.). تا له یوه ملته سل ملتونه جوړ کړل ګواکې تا پخپلې کلا پخپله یرغل وکړ.

د علامه اقبال په وینا:

فرقه بندی هے کهیں اور کهیں ذاتیں هیں
کیا زمانے میں پنپنے کی یهی باتـیں هیں

ژباړه: چېرته ډلبندۍ دي او چېرته ذاتونه اساس ګرځېدلي، آیا نړۍ کې د پرمختګ او ژوندي پاتې کېدا لاره او اساس همدا دی.

تاسو یو شئ او د توحید عملي بېلګه نړۍ ته وړاندې کړئ، لکه څرنګه چې د خدای ذات یو دی همداسې د هغه منونکي هم یو دي. د توحید په کلمې کې چې کوم مفهوم نغښتی، د خپل عمل په وسیله هغه موجود کړئ. د عمل په وسیله د ایمان په خوند کې زیاتوالی راځي. هغه ایمان له منځه ځي چې عمل پرې ونه شي. لکه څرنګه چې په قرآن پاک کې الله تعالی فرمایي:

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ 2 كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لاَ تَفْعَلُونَ ٣)) (الصف)

ژباړه: اې مؤمنانو! ولې هغه څه وایاست چې کوئ یې نه ؟ (2) د الله په وړاندې دا ډېره بده خبره ده چې تاسې هغه څه وایاست چې نه یې کوئ (3)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله الصمد

(الله بې پروا دی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

گر به الله الصمد دل بسته ئی — از حد اسباب بیـــــرون جسته ئی
بنده حق بنده اسبـــاب نیست — زندگانی گردش دولاب نــــیست
مسلم استی بی نیاز از غیر شو — اهــــل عالم را ســـــراپا خیر شو
پیش منعم شکوه گردون مکن — دست خویش از استین بیرون مکن
چون علی در ساز بانان شعیر — گــردن مرحب شکن خیـــــبر بگیر

ژباړه او تشریح: که تا خپل زړه په بې پروا خدای پورې تړلی دی، نو پوه شه چې د اسبابو له دایرې څخه راوتلی یې. ځکه چې د خدای بنده د اسبابو بنده نه شي کېدی. د علامه صبب په قول:

کافر هے تو شمشیر په کرتا هے بهروسه
مؤمن هــــے تو بے تـیغ لړتا هے سپاهی

ژباړه:

کافر کـــوي باور په تـوره باندې
مؤمن لګیا بې تورې جګړه کاندې

او ژوند د مېچنې خرخ نه دی. په دې معنا چې ژوند د مېچنې د تاوېدو غوندې په یو ځای نه څرخېږي بلکې پرلپسې پرمختګ او ارتقا کوي او د مؤمن هم هره ورځ له تېرې ورځې څخه ښه وي. که ته مسلمان یې نو پرته له خدایه له هر شي نه بې پروا شه او د نړۍ لپاره د خیر او برکت سرچینه وګرځه، د شتمن په وړاندې له ژونده ګیلې مه کوه او په دې ډول د ځان لپاره د سوال دروازه مه پرانیزه بلکې خپل لاس له لستوڼي هېڅ مه راباسه (له چا نه څه مه غواړه). څرنګه چې د علامه اقبال اردو شعر دی:

هوس نے کردیا ټکړے ټکړے نوع انسان کو
محبت کی زبان هو جا اخوت کا بیان هو جا

ژباړه:

هوس ټوټې ټوټې کړه ټوله نوعه د انسان
ژبه د محبت شه او شـــه د وروری بیان

د حضرت علي رض په څېر د اوربشو ډوډۍ خپل شعار وګرځوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جسے نان جویں بخشی ہے تو نے
اسے بـــازؤ حیـــدر بھی عطا کر

ژباړه:

چاته دې ډوډۍ وه د اوربشو چې ورکړې
ورکړه اوس هغه ته د حیدر په شانته متې

[اقبال رح]

او د مرحب په څېر د پیاوړي سردار ورمېږ ور مات کړه او د خیبر په څېر په سخت ځای ولکه وکړه. یعنې له نورو د کومک د تمې پر ځای خپل نفس قابو کړه او له حالاتو سره مقابله وکړه.

منت از اهـــــل کرم بـــردن چرا   **نـشتر لا و نـــــــعم خوردن چرا**
رزق خود را از کف دونان مـــــگیر   **یوسف استی خـــــویش را ارزان مگیر**
گر چی باشی مور و هم بی بـــال و پر   **حاجــــــــتی پیش سلــــیمانی مبر**
راه دشوار است سامان کـــــم بگیر   **در جهـــــــــان ازاد زی ازاد میر**

ژباړه او تشریح: د کرم د خاوندانو احسان خله په غاړه واخیستل شي؟ د هغوی له لاسونو د ((هو)) یا ((نه)) نېزه ولې وخوړل شي؟ ((هو)) او ((نه)) دواړه د نېزې په څېر دي، چې د سوالګر زړه پرې ټپي کېږي. که یې سوال ومانه نو پر سوالګر د ورکوونکي احسان باندې شو او د سوالګر ((زه ولی)) ته زیان ورسېد. که سوال یې ونه مانه نو معنا یې دا چې زه ولې ته د زیان له رسېدو سربېره اړتیا هم پوره نه شوه. نو دا هم یو ډول ټپ او زخم شو. عرفي هم د یوې نعتیه قصیدې په تغزل (تشبیب) کې همدا مضمون راوړی. نوموړی وایي:

اقبال کرم می گزد ارباب همم را
هــمت نخود نیشتر لا و نعم را

د سوال او خیرات منل د مېړنیو لپاره د تکلیف او کړاو سبب دی. د هغه مېړانه دی نه پرېږدي چې د جود او کرم له خاوند څخه د لا (نه) او نعم (هو) نېزې وخوري. ته خپل رزق د بې ارزښته خلکو له لاسو مه اخله. ته یوسف یې، ستا بیه ډېره لوړه ده، ته باید خپل ځان دومره ارزانه نه کړې. که ستا حیثیت یوه بې وزره او بې وښنتو مېږي ته ورته هم وي، بیا هم له تاسره نه ښایي چې خپله اړتیا سلیمان علیه السلام ته وړاندې کړې. دا مضمون اقبال په ((خضر راه)) کې هم وړاندې کړی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

موميائی کی گدائی سے تو بهتر هے شکست
مور بی پر! حـــاجتی پیش سلیمانی مبر

ژباړه:

د موملايي له سوالګرۍ خـــو ده بهتره ناكـامي
مه وړه خپل حاجت دې سليمان ته هم، مېږيه!

د ژوند لاره پېچلې ده، له ځان سره كمه توښه واخله، په دنيا کې خپلواک ژوند وکړه او خپلواک ومره.

سبحه "اقلل من الدنیا" شمـــار | **از "تعش حرا" شوی سرمایه دار**
تا توانی کیمیا شو گل مـــشو | **در جهان منعم و سائـــل مشو**
ای شناســـای مقـام بو علی | **جرعه ئی ارم ز جـــام بو علی**
پشت پا زن تخت کیـکاوس را | **سر بده از کف مـده ناموس را**
خود بخود گردد در میخانه باز | **برتهی پیـــــمانگان بی نیاز**

ژباړه او تشريح: د حضرت فاروق اعظم رض دا څومره ښه وينا ده: خپلې دنياوې اړتياوې کمې کړه او خپلواک ژوند وكړه. ته همدا وينا خپله د ژوند لارښود وګرځوه: ((اقلل من الدنيا تعش حرا)). دا قول حضرت عمر فاورق رض ته منسوب دی. د دې معنا دا ده چې دنياوې اړتياوې كمې كړه او ازاد ژوند تېر كړه، ښكاره ده څومره چې انساني اړتياوې زياتې وي، هماغومره ورته هلې ځلې زياتې په كار وي او كله چې په مندو ترړو دا اړتياوې پوره نه شي نو بيا انسان د نورو مهرباني او پېرزويني ته اړ وي او په دې ډول يې ازادي له لاسه ووځي. له دنيا څخه هماغه بې پروا اوسېدی شي چې اړتياوې يې لږې وي. تر كومه حده چې امكان لري خاوره كېږه مه، كيميا شه. ته بايد د نعمتونو څښتن اوسې، ترڅو نورو ته خيرات وركړې، نه بايد چې سوالګر او خيرات غوښتونكى اوسې. ته د حضرت بو علي قلندر رحمه الله مقام او مرتبه پېژنې، زه د هغوی د ويناوو له جام څخه يو غړپ په تا څښم. هغه فرمايي: د كيكاووس [1] تخت ته لغته وركړه، سر وركړه خو عزت له لاسه مه وركوه. دا الهي سنت هره شېبه د سترګو په وړاندې ساته، د كومو خلكو كټوري چې له شرابه تش وي، كه هغه د الله تعالی د بې پروايي صفت په خپل ځان كې پيدا كړي نو هغو لره به د شراب خونو او ميكدو دروازې پخپله پرانيستل شي.

---

[1] كيكاؤس: د ايران لرغونی پاچا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاید اسلامیان هـــــارون رشید **انکه نقفور اب تیــــغ او چشید**

گفت مالکرح را که ای مولای قوم **روشن از خاک درت سیمای قوم**

ای نوا پرداز گلزار حـــــدیث **از تو خواهم درس اسرار حدیث**

لعل تا کی پرده بند انـــدر یمن **خیز و در دالخــــلافت خیمه زن**

ای خوشا تابانی روز عـــــراق **ای خوشا حسن نظر ســوز عراق**

میچکد اب خضر از تــــاک او **مرهـم زخم مسیحا خـــاک او**

ژباړه او تشریح: دا بیت د مسلمانانو د خلیفه هارون الرشید کیسه کوي. هماغه هارون الرشید چې د تورې د وار خوند یې نقفور هم وڅکه. نقفور د ختیځ روم سلطنت پاچا وو. په پیل کې د آیرین ملکې په دربار کې د مالیې وزیر وو. بیا یې درباریان له ځان سره کړل او پر تخت کېناست. آیرین ملکې به هارون الرشید ته خراج ورکاوه. کله چې نقفور پر تخت کېناست نو هارون الرشید ته یې ولیکل: ((اوس ښځه د تاج او تخت څښتنه نه ده، چې تا ته به خراج درکوي، زه شهنشاه یم او ته به ماته خراج راکوې.)) د همدې له بې ادبۍ ډک لیک په ځواب کې هارون الرشید هغه نادر لیک ولیکه چې لومړی کرښه یې دا وه: ((د خلیفه هارون الرشید له خوا د رومي سپي په نوم.)) بیا یې خپل پوځ له ځانه سره کړ او د بریښنا په څېر یې پر نقفور یرغل وکړ او تر څو یې چې پخپلو سرغړونو پښېماني ونه ښوده او ټول خراج یې ورنه کړ، تر هغې یې پرې نه ښود. هارون الرشید امام مالک رح [1] ته وویل چې اې د قوم مشره! ستاسې د دروازې له خاورې د قوم تندی روښانه دی. تاسې د حدیث د ګلبڼ بلبل یاستئ، زه هم غواړم چې له تاسې د حدیثو اسرار زده کړم. لعل به تر کله پورې په یمن کې په پردو کې پټ وي؟ راشئ، په دارالخلافت کې استوګنه وکړئ. (امام مالک رح به په مسجد النبوي (مدینه منوره) کې د حدیثو درس ورکاوه. هاورن الرشید هغه بغداد ته راوغوښته.) په عراق کې ورځې ډېرې روښانه وي او د دې ځای ښکلا سترګې سوځوي. د دې ځای له انګورو د خضر اوبه (د حیات اوبه) څڅېږي او خاوره یې د مسیحا د ټپونو مرهم ده.

گفت مالـک مصطفی را چـــا کرم **نیست جز سودای او اندر سرم**

من که باشم بسته فــــتراک او **بر نخـیزم از حـــــریم پاک او**

زنــــــده از تقبـــیل خاک یثربم **خوشتر از روز عــراق امد شبم**

---

[1] مالک بن انس بن مالک بن عمر (۹۳ — ۱۹۷ هـ) د اهل سنت له څلورو فقهي مذاهبو څخه د یوه امام دی. مؤطا امام مالک د نوموړي مشهور کتاب دی. په مدینه منوره کې به یې د حدیثو تدریس کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشق می گوید کــه فرمانم پذیر
پادشاهان را بخــدمت هم مگیر

تو همی خواهـــی مرا اقا شوی
بنده ازاد را مـــــــولا شوی

ژباړه او تشریح: امام مالک رح ځواب ورکړ چې: زه د رسول الله ص نوکر یم. د پیغمبر ع له عشق پرته زما په سر کې د بل هېڅا ځای هم نشته. زه خو د پیغمبر ع په مینه کې تړل شوی یم او له دې پاک حرم څخه هېڅېرته نه شم تلی. د یثرب د خاورې ښکلول زما ژوند دی او زما شپه د عراق له ورځو ډېره روښانه او خوندوره ده. ربښتینی عشق ماته امر کوي چې زما امر ومنه او پاچاهان هم د ځان د خدمت لپاره مه نیسه. ته غواړې چې زما بادار شې او د یوه خپلواک انسان مولا وګڼل شې.

بهر تعلیم تو ایـــــــم بر درت
خادم ملت نگـــــــردد چاکرت

بهره ئی خواهی اگـــر از علم دین
در میان حـــــلقه درسم نشین

بی نیازی ناز هـــــا دارد بسی
ناز او اندازهـــــا دارد بسی

بی نیازی رنگ حق پوشیدن است
رنگ غیر از پیرهن شوئیدن است

ژباړه او تشریح: زه د تدریس لپاره ستا دروازې ته راشم ؟ د قوم خادم ستا نوکر نه شي کېدی. که ته د دین څه علم لاسته راوړل غواړې نو زما د درس حلقې ته راشه او پکې کېنه. په بې نیازۍ کې هم ډېر نازونه شته او د هغو نازونه هم بلها اندازونه لري. د بې نیازۍ معنا دا ده چې مسلمان د حق رنګ غوره کړي او د غیرالله رنګ له خپلو جامو څخه ووینځي.

علم غیر اموخـــــــــتی اندوختی
روی خویــش از غازه اش افروختی

ارجــــــــمندی از شعارش میبری
مــــــن نــــدانم تو توئی یا دیگری

از نسیمش خــــاک تو خاموش گشت
و ز گل و ریحـــان تهی اغوش گشت

کشت خود از دست خود ویران مکن
از ســــــــحابش گدیه باران مکن

عقــــــل تو زنجیری افــکار غیر
در گلوی تو نــــــفس از تار غیر

بر زبانت گفتـــــــــگوها مستعار
در دل تو ارزوها مســـــــــتعار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه او تشریح: (اې مسلمانه) تا د پردیو علم زده او هماغه دې زېرمه کړ. د هماغه په غازې دې خپله څېره ځلولې[1]. ته د پردیو دودونه او طریقې د عزت لامل ګڼې! زه نه پوهېږم چې ته، ته یې او که کوم بل څوک یې، یعنې ستا حقیقي څېره د پردیو په تمثیل کې ورکه شوې ده او ته یقیناً چې ((ته)) نه یې پاتې. [2] د پردیو د نسیم بادونو ستا خاوره وچه او له ګلونو او بوټو څخه ستا غېږه تشه کړې. هلته به ګلاب او ریحان را زرغونېدل. ستا خاوره اوس له هغو ځنې بې برخې شوې ده. ته خپله کرونده په خپلو لاسونو مه ویجاړوه او د پردیو له وربځو باران مه غواړه. ستا عقل د پردیو افکارو په قید کې بند دی. ستا په ستوني کې چې کومه ساه ده هغه هم پردۍ ده. زما د ژبې خبرې اترې او ستا د زړه ارزوګانې ټولې مستعارې دي، یعنې په دې ټولو کې هېڅ شی هم داسې نشته چې ستا خپل وي.

قمریانت را نواهـــــــا خواسته — **سروهایت راقبـــــاها خواسته**
باده می گـــــیری بجام از دیگران — **جام هم گیری بـــوام از دیگران**
ان نگاهـــــش سر "ما زاغ البصر" — **سوی قوم خویـــش باز اید اگر**
مـــی شناســـد شمع او پروانه را — **نیک داند خویش و هم بیگانه را**
"لست منی" گویـــــدت مولای ما — **وای ما، ای وای ما، ای وای ما**

ژباړه او تشریح: ستا د کوترو نغمې هم د سوال دي او ستا پر تن دا خرقې هم له نورو غوښتل شوې دي. حد یې دا دی چې ته د خپلې پیالې شراب نه، بلکې پیاله هم له نورو په قرض اخلې. هغه پاک ذات، چې د دید په اړه یې د قرآن کریم ارشاد دی: ((مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى 17)). ژباړه: (دهغه) سترګو نه کوږوالی وکړ او نه له حده تېری.(سوره نجم). که هغه خپل قوم ته بېرته را وګرځي، هغه چې شمع یې خپل پتنګان پېژني، پوهېږي

---

[1] د امام مالک د زه ولی او بې نیازي د ښېلګي له راوړلو وروسته اوس د اوسني وخت د مسلمان حالت بیانېږي، چې خپله بې نیازي یې له لاسه ورکړې ده او د پردیو افکار او نظریات یې خپل کړي دي. د هغو محکوم دی او پر همدې محکومۍ بیا ویاړ هم کوي.

2 څنګه چې علامه اقبال د یوه شعر مسره ده:

تو جھکا جب غیر کے آگے
نه مـــــن تیرا نه تن تیرا
ژباړه:
چې سر دې ټیـــټ کړ د نورو په وړاندې کله
نه خپل ځان ، نه دې خپل روح شو پاتې هله

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه به ستاسې په څېر مسلمانانو ته څه وايي؟: ته له موږ څخه نه يې، تاسې له ما سره هېڅ اړيکه او تړاو نه لرئ. کله چې دا واورو نو له دې پرته به نور څه وايو چې افسوس پر موږ، افسوس پر موږ.

زندگانی مثل انجم تا کـــــجا	هستــــی خود در سحر گم تا کجا
ریوی از صبح دروغی خورده ئی	رخت از پهنـــای گردون برده ئی
افـــــتاب استی یکی در خود نگر	از نـــــجوم دیگـران تابی مخر
بر دل خـــود نقش غیر انداختی	خـــاک بردی کیـــمیا در باختی
تا کـــجا رخشی ز تاب دیـــگران	سر سبـــــک ساز از شراب دیگران

ژباړه او تشريح: تر کله به د ستورو په څېر ژوند تېروې؟ تر څو به دې ځان د سهار په رڼاوو کې ورک کړی وي؟ تا له کاذب سهار نه دوکه خوړلې او خپل ځان دې له منځه وړی. خپل حقيقت ته وګوره، ته پخپله لمر يې، ولې بيا له نورو ستورو رڼا اخلې؟ تا په خپل زړه د پرديو نقش ويستلی دی. افسوس، چې د خاورې په بدل کې دې کيميا له لاسه ورکړې. ته به تر څو پورې د نورو په ځلا روښانه يې؟ خپل سر له شرابو سپک کړه، يعنې د نورو په شرابو خپل سر مه درنوه او مه نشه کېږه. يعنې غير اسلامي نظريات پرېږده او خپله ((زه ولي)) راخپله کړه.

تا کجا طوف چراغ مــــــــحفلی	ز اتـــش خود سوز اگر داری دلی
چون نظر در پرده های خویش باش	می پر و اما بـــــجای خویش باش
در جهان مثل حباب، ای هـــوشمند!	راه خـــــلوت خانه بر اغیار بند
فرد، فرد امـد که خود را وا شناخت	قوم، قوم امد که جز با خود نساخت

از پیـــام مصـــــــطفی اگاه شو
فارغ از اربــــــاب دون الله شو

ژباړه او تشريح: ته به تر څو د محفل تر څراغ طوافونه کوې؟ که دې په سينه کې زړه وي نو په خپل اور کې وسوځه. ته د خپل ديد په څېر شه او د خپلو سترګو په پردو کې اوسه. که غواړې والوځې نو والوځه، خو خپل ځای مه پرېږده. د ديد ځانګړنه دا ده چې هغه خپل ځای نه پرېږدي. هر ځای ته ځي، خو خپل ځای نه پرېږدي. يعنې په نړۍ کې وګرځه، چېرته چې علم لاسته درځي، ترلاسه يې کړه، خو د نورو رنګ مه خپلوه، ستا پر ذات باندې بايد يوازې د خدای رنګ وي. اې عقلمنه! په دې دنيا کې د بلبل په څېر د خپل خلوت د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره د پردیو پر وړاندې وتره. مطلب یې دا دی چې له هغو ټولو افکارو او نظریاتو څخه ځان وژغوره، چې ستا ((زه ولي)) له منځه وړي. فرد په دې فرد دی چې هغه خپل ځان وپېژانده. قوم په دې قوم شو چې پرته له ځانه یې له بل چا سره ملګرتیا ونه کړه. (معنا یې دا ده چې د فرد او قوم دواړو وجود او هستي د ((زه ولی)) پر احساس بنا ده). د رسول الله ص له سپېڅلي پیغام نه ځان خبر کړه او له الله تعالی پرته چې کوم معبودان دي، له هغو څنګ ته شه(ترې لرې شه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لم يلد ولم يولد

(نه يې زېږولي او نه زېږېدلی دی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوم تو از رنـــگ و خون بالاتر است — **قیمت یـــک اسودش صد احمر است**

قطـــــــــره اب وضوی قنبری — **در بهــــــا برتر ز خون قیصری**

فــارغ از باب و ام و اعمـــام باش — **همـــــچو سلمان زاده اسلام باش**

نکته ئی ای همــــــدم فرزانه بین — **شهـــــــد را در خانه های لانه بین**

طره ئی از لالــــــه حمراستی — **قـــــــطره ئی از نرگس شهلاستی**

این نمی گوید که من از عبــــــهرم — **ان نمـــــــی گویـــد من از نیلوفرم**

ژباړه او تشریح: اې مسلمانه! ستا قوم له رنګ او وینې لوړ دی او ستا د یوه تور نرخ له سلو سپینو سره برابر دی. په عموم کې سپین په تورو لوړ بلل کېږي، خو اقبال فرمايي چې د اسلام یو تور په سلګونو سپینو باندې د لوړتیا او ترجیح مستحق دی. دا لوړتیا او فضیلت د اسلام له امله ده، نه د رنګ له سببه. زموږ د غلام د اوداسه د اوبو یو څاڅکی د قیصر په څېر د پاچا له وینې څخه زیات ګرانبیه دی. ته د مور، پلار او ترونو له اړیکو خپلواک شه او د سلمان رض په څېر خپله اړیکه له اسلام سره وتړه او د اسلام زوی شه. مشهوره ده چې له حضرت سلمان رض څخه د نسب په اړه وپوښتل شو نو ویې فرمایل: سلمان بن اسلام. اې عقلمن ملګریه! تاته یو مهم ټکی ښایم، ته د مچیو د ځالې غارونو ته ځیر شه. مچۍ د ګلانو شیره را ژبېښي او بیا شات ترې جوړوي. یو څاڅکی د لاله له سره ګله اخیستل کېږي، یو څاڅکی بیا له نرګس نه، خو آیا کله دې اورېدلي دي چې کوم څاڅکي دې ویلي وي: ((زما اصل نرګس دی)) او بل ویلي وي: ((زه د نیلوفر له شیرې څخه جوړ یم؟)) (ګواکې شات له بېلا بېلو ګلانو څخه تیار شوو، خو په ځاله کې یې جنس یو شو. همدا کیفیت باید د اسلامي ملت هم وي، په دې معنا چې لکه څرنګه چې هر څاڅکی خپله پېژندګلوي هېره کړې او یوازې شات جوړوي، په همدې ډول هر مسلمان باید خپل نسلي، جغرافیوي او ډله ییزه پېژندګلوي هېره کړي او ځانته یوازې مسلمان ووايي.)

مـــلت ما شان ابراهیمی است — **شهد ما ایمان ابراهیمی است**

گر نسب را جزو مـلت کرده ئی — **رخنه در کار اخـــوت کرده ئی**

در زمین ما نگیرد ریـــــشه ات — **هست نا مسلم هنوز اندیشه ات**

ژباړه او تشریح: زموږ ملت د شاتو هغه ځاله ده چې د ابراهیم علیه السلام په لاسونو جوړه شوې او په هغې کې شات هغه ایمان دی چې عملي ثبوت یې حضرت ابراهیم علیه السلام پخپله ورکړ او د همدې ایمان بلنه او دعوت د هغه پر ژبه روان شو. که ته نسب او نسل د ملت جز وګرځوې نو ښکاره ده چې د اخوت په کاروبار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې به خندړ را ولاړېږي، يعني وروګلوي به څرنګه هغسې پاتې شي، چې له رنګ،نسب او وينې څخه ډېره لوړه ده. په ياد لره چې زموږ په ځمکه کې ستا ريښه نېښ نه شي وهلی ځکه چې ستا افکار او نظريات لا تراوسه پورې نامسلمان دي.

ابن مسعود ان چراغ افروز عشق	**جسـم و جان او سراپا سوز عشق**
سوخت از مــرگ برادر سينه اش	**اب گـــــــرديد از گداز ائينه اش**
گريه هـــای خويش را پايان نديد	**در غمش چون مادران شيون کشيد**

ژباړه او تشريح: نامتو صحابي حضرت عبدالله ابن مسعود رض[1] د عشق څراغ روښانه کاوه. د هغه بدن او زړه د عشق له تودوالي ډک وو. د هغه سپېڅلی ذات د حق د عشق په لاره کې وقف شوی وو. د هغه ورور له نړۍ سترګې پټې کړې، له دې پېښې يې سينه وسوځېده او د زړه هينداره يې د اوبو په څېر ويلې شوه. د هغه ژړا به هېڅ نه ختمېده او د ورور په غم کې به يې د مېندو په څېر آه او ژړا کوله.

"ای دريغا ان سبق خوان نياز	**يار من اندر دبستــــان نياز"**
"اه ان سرو سهی بـــالای من	**در ره عـــشق نبی همپای مـن"**
"حــيف او محروم دربـار نبی	**چشم مـن روشن ز ديدار نبی"**
نيست از روم عرب پيونـد ما	**نيـــست پابند نسب پـيوند ما**

ژباړه او تشريح: ويل به يې: ((افسوس هغه د عقيدتمنۍ درس اخيستونکی چې د نيازمنۍ په ښوونځي کې به له ما سره ملګری وو. وای، د سروې د ونې غوندې لوړ او دنګ ورور چې د پيغمبر ص په عشق کې به له ماسره برابر روان وو. افسوس! هغه د نبي کريم ص له دربار څخه محروم شو او زما سترګې د پيغمبر ص په زيارت روښانه دي. يعنې حضرت عبد الله بن مسعود رض په دې نه وو غمجن چې د هغه ورور مړ شوی دی بلکې ځکه غمجن چې وو چې د هغه ورور د پيغمبر ع له زيارت څخه محروم شوی وو. زموږ ترمنځ اړيکه د رومي او عربي په اساس نه ده او نه له نسب سره کومه اړيکه لري. يعنې زموږ په نزد نه جغرافيوي حدود کوم حيثيت لري، نه نسب او نه هم وينه.

---

[1] حضرت عبد الله بن مسعود رض د حضرت مُحَمَّد ص له جليل القدير صحابوو څخه وو. له ده نه مخکې يوازې پنځو تنو اسلام قبول کړی وو او په ((سابقون الاولون)) کې راځي. نوموړي د بدر د غزوې په ګډون په هره لويه غزا کې ګډون کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دل به محبوب حـــجازی بسته ایم | ز ین جهـــت با یکدیگر پیوسته ایم
رشته ما یک تو لایش بـــــس است | چشم ما را کیف صهبایش بس است
مستی او تا بـــــــخون ما دوید | کهـــــــنه را اتش زد و نو افرید
عشق او ســـــرمایه جمعیت است | همچو خون اندر عروق ملت است
عشق در جان و نسب در پیکر است | رشته عشق از نسب محکم تر است

ژباړه او تشریح: موږ له حجازي محبوب سره زړه وابسته کړی دی. په همدې سبب له یو بل سره زموږ اړیکه رامنځته شوې. همدا مینه زموږ په نزد یوه داسې اړیکه ده چې له هغه نه زیات هېڅ بلې اړیکې ته اړتیا نشته. زموږ د سترګو لپاره د پیغمبر ع د شرابو نشه بسندویه ده. کله چې د دې شرابو مستي زموږ په وینه کې ګډه شوه نو څومره پخوانۍ اړیکې او تعلقات چې وو، ټول یې وسېځل او یوه نوې اړیکه یې رامنځته کړه. د رسول الله ص مینه زموږ لپاره د یووالي عنصر دی. دا مینه د ملت په رګونو کې د وینې په څېر حرکت کوي. عشق زړه ته کوزېږي او نسب یوازې تر جسم پورې محدود وي. له دې نه ثابته شوه چې د عشق اړیکه د نسب له اړیکې ډېره قوي او پیاوړي ده.

عشق ورزی از نســـب بایـــد گذشت | هم ز ایــــران و عرب باید گذشت
امــــــت او مثـل او نور حق است | هستــی ما از وجودش مشتق است
"نور حق را کس نـــجوید زاد و بود | خلعت حق را چه حاجت تار و پود"
هر که پا در بند اقلیم و جـــــد است | بی خبر از لـــم یلد لم یولـــد است

ژباړه او تشریح: که دې له پیغمبر ع سره زړه لګولی نو له نسب نه دې اړیکه پرې کړه، بلکې له ایران او عرب سره هم خپله اړیکه وشلوه. یعنې د نبوي عشق لومړنۍ غوښتنه دا ده چې هر ډول نسلي ویاړونه او امتیازات باید له منځه لاړ شي. د پیغمبر ع امت هم د نبي کریم ص په څېر د الله تعالی نور دی. زموږ هستي د پیغمبر ع د وجود له برکته پیدا شوې ده. د الله تعالی د نور اصل حیثیت څوک لټوي؟ کوم خلعت چې له حق سره اړیکه لري، هغه بیا ها او دا ته څه اړتیا لري؟ دا شعر د مولانای روم د مثنوي دی. یعنې د الله تعالی د نور په اړه هېڅوک هم نه پوښتي، چې دا نور چېرته پیدا شو او دا چې دا نور د کوم هېواد دی. دغه راز مسلمان هم باید له اسلام پرته بله کومه پېژندګلوي ونه لري. د چا پښې چې د هېواد او پلار و نیکه په زولنو تړلې وي، باید باوري وي چې د **لم یلد و لم یولد** له حقیقت څخه ناخبره دی، یعنې د سوره اخلاص د دې برخې معنا همدا ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نه مسلمان د کوم جغرافيوي هېواد او ولايت پابند وي، نه د نسب او رنګ. کوم مسلمان چې د دې اړيکو په لومه کې نښتی وي، هغه پر لم يلد و لم يولد د رښتيني ايمان مستحق نه شي ګڼل کېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولم يكن له كفوا احد

(او نه يې هېڅوک سيال شته)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلم چشم از جهان بربسته چیست؟ — فـــطرت این دل بحق پیوسته است
لاله ئی کو بر ســــــر کوهی دمید — گوشـــــــه دامـــان گلچینی ندید
اتش او شعله ئی گـــــــیرد به بر — از نفـــــــس هـای نخستین سحر
اسمان ز اغوش خـــــود نگذاردش — کوکـــــب وامـــانده ئی پنداردش
بوسدش اول شـــــــعار افتاب — شبـــنم از چشمش بشوید گرد خواب

ژباړه او تشریح: مسلمان، چې له نړۍ څخه یې سترګې پټې کړې دي، څه دی؟ له الله تعالی سره د دې مینې کوونکي په اړه څوک څه پوه شي؟ د هغه مثال د لاله هغه ګل ته ورته دی چې د غره په څوکه را زرغون شوی او همالته وده او رشد کوي. هېڅ د ګلانو د راټولوونکي د لمن کونج یې نه وي لیدلی. یعنې تر دې ګل پورې هېڅ کله هم د ګلانو د راټولوونکي لاس نه وي ور رسېدلی. یعنې له باطلو نظریاتو او سوچونو څخه د ښتیني مسلمان لمن تل خوندي وي. د دې ګل اور د سهار په لومړنیو ساوو لمبور کېږي. آسمان یې له خپلې غېږې څخه دباندې نه پرېږدي. همداسې انګېري چې هغه کوم ستوری دی چې په لاره کې له نورو ستورو شاته پاتې شوی دی. تر ټولو مخکې د لمر وړانګه دا ګل ښکلوي او پرښه د هغه له سترګو د خوب ګرد او غبار وینځي. یعنې کوم مسلمان چې له دنیا څخه بې نیازه خپله ((زه ولي)) ساتي، ټول کاینات د هغه تابع وي او د هغه زړه په لاسته راوړو کې لګیا وي.

رشته ئی با لم یـــــکن باید قوی — تا تو در اقـــــوام بی همتا شوی
انکه ذاتش واحـد است و لا شریک — بنـــــده اش هم درنسازد باشریک
مـــــؤمـــن بالای هر بالا تری — غـــیرت او بر نـــتابد همسری
خـــرقه "لاتحـــــزنوا" اندر برش — "انتم الاعلـــون" تاجی بر سرش

ژباړه او تشریح: فرمایي: اې مسلمانه! ته باید د خدای له دې صفت سره قوي اړیکه ولرې چې په ((لم یکن له کفوا احد)) کې یاد شوی دی یعنې له هغه سره هېڅ څوک هم برابر نه دي. که دا اړیکه پیاوړې شي، نو ته به د دنیا په قومونو کې بې ساری وګرځې. هغه پاک ذات چې یو دی او هېڅ شریک یې نشته. د هغه بنده هم کوم شریک نه شي منی. مؤمن له هر لوړ څخه لوړ دی. د هغه غیرت د چا سیالي نه شي زغمی. هغه د ((لاتحزنوا)) خرقه په ځان کړې وي یعنې د هېڅ شي غم ورسره نه وي او د ((انتم الاعلون)) تاج یې پر سر ایښی وي. ((لاتحزنوا وانتم الاعلون: اشاره ده د سوره آل عمران دې آیت ته: وَلاَ تَهِنُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مُّؤْمِنِينَ(آل عمران: 139) ژباړه: نو مه سستېږئ او مه خپه کېږئ او همدا تاسې برلاسي یاست که مؤمنان اوسئ.))

می کشد بار دو عــالم دوش او — **بحر و بر پرورده اغـــوش او**
بر غو تنــدر مدام افکنده گوش — **برق اگر ریزد همی گیرد بدوش**
پیش باطل تیغ و پیش حـق سپر — **امر و نهی او عیـــار خیر و شر**
در گره صد شعله دارد اخگرش — **زنــدگی گیـرد کمال از جوهرش**
در فضای این جهان هـای و هو — **نغمه پیدا نیست جـــز تکبیر او**

ژباړه او تشریح: مسلمان د دواړو جهانو پېټی په خپلو اوږو پورته کوي. وچه او لمده دواړه د هغه په غېږ کې وده کوي. د برېښنا غږ ته د هغه غوږونه متوجه وي. او که برېښنا ولوېږي نو په خپلو اوږو یې پورته کړي. په دې شعر او مخکیني شعر کې د مؤمن بنده دا ځانګړنې بیان شوې دي چې هغه په دې نړۍ کې یو فعال رول ترسروي او په لاره کې یې چې کومې ستونزې راځي، ډېر په ورین تندي او مېړاني سره د هغو پر وړاندې درېږي. کله چې له باطل سره مخ شي، نو مؤمن یوه توره وګرځي. او کله چې د حق د خوندي کولو وار راشي، نو د سپر بڼه غوره کړي. د هماغه امر او نهي د خیر او شر لپاره زرکانۍ او د توپیر اساس دی، یعنې مؤمن چې د څه شي امر وکړي، هغه نېکي او له څه شي چې منع کوي هغه بدي وي. د هغه د سکروټو په غوټه کې په سلهاوو لمبې دي او ژوند د هغه له جوهره کمال ترلاسوي. د شور او غوغا په دې نړۍ کې د مؤمن د تکبیر له نعرې پرته بله هېڅ نغمه نه شي غږېدلی.

عفو و عدل و بذل و احسانش عظیم — **هم بقهر اندر مــــــزاج او کریم**
ساز او در بزم هـــــا خاطر نواز — **سوز او در رزم هـــا اهن گداز**
در گلستان باعنــــا دل هم صفیر — **در بیـــابان جره باز صـــید گیر**
زیر گردون می نیــــاساید دلش — **بر فــــلک گیرد قرار اب و گلش**
طایرش منقـــــــار بر اختر زند — **انســـوی این کهنه چنبر پر زند**
تو به پروازی پــــری نگشوده ئی — **کرمک اســتی زیر خاک اسوده ئی**

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه او تشریح: په ښښنه، نیاو، سخاوت او نېکۍ کې د هغه مقام ډېر لوړ دی، بلکې د غوسې په حالت کې هم د هغه پر طبیعت ښښنه او لورېینه برلاسي وي. [1] کله چې په محفل کې د هغه ساز په ترنم را شي، نو زړونه خوشاله شي. کله چې د جنګ مهال را ورسېږي نو د مؤمن د ایمان تودوخه اوسپنه ویلي کړي. په بڼ کې د بلبلانو همغږی شي، په دښته او بیابان کې د شهباز بڼه غوره کړي. د هغه زړه تر آسمان لاندې نه هوسا کېږي. کله چې هغه آسمان ته ورسېږي، نو بیا د ارامتیا سا اخلي. مؤمن داسې یو مرغه دی چې په ستورو د دانو ګمان کوي او مښوکې پرې لګوي او په هغه فضا کې الوځي چې له دې آسمان ور هاخوا ده. اې د نن ورځې مسلمانه! تا خو کله د الوتنې لپاره خپلې وزرې هم نه دي پرانیستې، ستا حیثیت څه دی؟ ته هغه چینجی یې چې تر ځمکې لاندې ډاډه او مطمین ناست دی.

خوار از مهـــجوری قران شدی — **شکوه ســنج گردش دوران شدی**
ای چو شبنم بر زمین افتنده ئی — **در بغـل داری کتـــاب زنده ئی**
تا کجا در خــــاک می گیر وطن؟ — **رخـــت بردار و سر گردون فگن**

ژباړه او تشریح: پوهېږې چې ته ولې خوار او ذلیل شوې؟ ستا د ذلت سبب دا دی چې تا قرآن پرېښود او د زمانې د بدلون ګیلې دې پیل کړې. [2] اې د پرښې غوندې پر ځمکې ورېدونکیه! له تا سره د قرآن کریم په صورت کې یو ژوندی کتاب موجود دی، ته له هغه د ژوند درس واخله. ته به تر کومه همداسې له ځمکې سره نښتی یې او د ذلت او خوارۍ اوسنی حالت به زغمې. پاڅه، خپله توښه درسره واخله او د اسمانونو لوړې لمس کړه.

***

---

[1] پدې شعر کې علامه اقبال رحمه الله د مؤمن انسان ځانګړنې د قرآن کریم د دې آیت په رڼا کې بیان کړې دي: الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (العمران: ۱۳۴).

ژباړه: **هغوی چې په پراخۍ** او تنګسه کې لګښت کوي او غوسه زغمونکي او له (بدۍ د) خلکو تېرېدونکي او الله (داسې) نېکان خوښوي.

2 یعنې قرآن چې د عمل کوم **درس راکړی وو ، هغه مو له یاده وویست** او په بې عملۍ اخته شوو او بیا خپل دا بد حالت د تقدیر کار ګڼو او ګیلې او شکایتونه کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې:

- د رموز بيخودي منظومه ژباړه — ژباړن: کوکب شاداني
- د کليات اقبال فارسي شرحه — پروفيسر حميد الله شاه هاشمي
- فيروز اللغات فارسي — اردو
- مجلس اقبال لومړۍ برخه — غلام احمد پرويز
- فلسفه ديد او نظر کرنل — عابد حسين عابد
- د جسارت اوونيزه (۲۶ اکتوبر ۲۰۱۳)

- For Persion text:
- www.allamaiqbal.com
- for Arabic text and the translation of Holy Quran
- Tanzil.net

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library